

دو فصلنامه علمی تخصصی پژوهش در آموزش ابتدایی

سال سوم، شماره ۵، بهار و تابستان ۱۴۰۰. صفحات: ۱ تا ۱۸

بررسی کمی و کیفی عناصر اصلی کتاب فارسی پایه اول دبستان با توجه به نقش آنها در

تدریس معلمان : مطالعه ترکیبی

مریم شفیعی سروستانی^{۱*}، حمید رئیسی^۲

۱. استادیار بخش مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شیراز.

Maryam.shafiei@gmail.com

اطلاعات مقاله

دریافت: ۲۴ مردادماه ۱۴۰۰

پذیرش: ۲۷ شهریورماه ۱۴۰۰

واژگان کلیدی:

آگاهی واج شناختی، کلید

واژه، فرای، شاخص

گانینگ، سطح خوانایی

چکیده

مطالعه حاضر با طرح ترکیبی از نوع همسوسازی و مدل تبدیل داده ها انجام شده است. در بخش کمی با استفاده از چک لیست محقق ساخته داده های مورد نیاز، گرد آوری؛ و با روش فرای و شاخص گانینگ سطح خوانایی متن فارسی پایه اول ارزیابی شد. در بخش کیفی با روش مصاحبه، اطلاعات گردآوری، خلاصه، و در نهایت به داده های کمی تبدیل شدند. جامعه آماری تحقیق در بخش کیفی مشارکت کنندگان بالقوه، معلمان پایه اول شهرستان سپیدان بود که ۷۵ معلم با روش نمونه گیری هدفمند به عنوان مشارکت کنندگان پژوهش انتخاب شدند. نتایج تحقیق شان داد در کتاب نگارش تمرین های واج شناختی از نوع تقطیع و ترکیب بیشتر مورد توجه بوده است و در کتاب خوانداری از مهارت های مهم واج شناختی غفلت شده است.

Quantitative and qualitative study of the main elements of the first grade reading textbooks according to their role in teaching: mixed method

Hamid reisi^{1*}, maryam shafiei²

1. Assistant Professor of Educational Management and Planning, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shiraz University, Iran.

2. Phd Student At Curriculum Development, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shiraz University, Iran.

ARTICLE

INFORMATION

Received: 15 August 2021

Accept: 18 September 2021

Keywords:

Phonological Awareness, Keyword, Fry Method, Gunning Index, Readability Level

ABSTRACT

The present study was conducted with a combined design of alignment type and data conversion model. In a small part, using the checklist made by the researcher, the required data is collected; And with Fry method and Gunning index, the readability level of the first grade Persian text was evaluated. In the qualitative part, through the interview method, the information was collected, summarized, and finally turned into quantitative data. The statistical population of the research in the qualitative part of the potential participants was the first grade teachers of Sepidan city that 75 teachers were selected as the participants of the research by purposive sampling method. The results of their research showed that in the book of writing phonological exercises of the type of fragmentation and composition, more attention has been paid and in the book of reading, important phonological skills have been neglected.

مقدمه

کتاب درسی ابزاری است که به عنوان منبع استاندارد اطلاعات برای مطالعه رسمی یک موضوع و ابزاری برای آموزش و یادگیری استفاده می شود. کتاب های درسی منابعی در اختیار معلمان هستند که آنها را راهنمایی و به کار و فعالیت معلمان جهت می دهد. علاوه بر این کتاب های درسی نوعی امنیت و اطمینان را برای معلمان تازه کار و بی تجربه فراهم می کند تا بتوانند تدریس خود در کلاس درسی را سازماندهی و اجرا کنند (Graves, 2000). کتاب های درسی فارسی خوانداری و نگارش، مهمترین وسیله کمک آموزشی است که تمامی معلمان از آن استفاده می کنند و نقش ویژه ای در تدریس و یادگیری مهارت های زبان فارسی دارند. کتاب های درسی یکی از ابزارها پر کاربرد و اصلی در فرایند آموزش و یادگیری در مدارس است، و لازم است کلیه عناصر کتابها از جمله متن، تصاویر و تمرین ها بر اساس اصول روانشناسی و متناسب با اهداف کلی و جزئی هر درس انتخاب شوند و برنامه ریزان و طراحان در انتخاب تصاویر، کلمات، متن و تمرین ها نهایت تامل و دقت را داشته باشند. کیفیت بالای عناصر محتوایی کتاب های فارسی پایه اول می تواند آغاز فرایند یادگیری مهارت های خواندن و نوشتن زبان فارسی را برای دانش آموزان تسهیل نماید.

معلمان پایه اول ابتدایی در طول هفته، ۱۱ ساعت از ۲۵ ساعت کلاسهای درس خود را صرف تدریس کتاب های فارسی می کنند، اختصاص نیمی از زمان آموزشی پایه اول به فعالیت های زبان آموزی نشان از اهمیت فراوان کتاب فارسی در این پایه است. در کتاب فارسی خوانداری از تصاویر و کلید واژه ها در آموزش حروف الفبای فارسی و از متن ها برای تمرین روخوانی و در کتاب نگارش از تمرین های متفاوت برای آموزش نوشتن به دانش آموزان استفاده می شود. بر اساس تشخیص دفتر تالیف محتوای برنامه زبان آموزی دوره دبستان، با توجه به مهارتهای زبان (گوش دادن، سخن گفتن، خواندن و نوشتن) درس فارسی دوره ابتدایی در دو قسمت: الف: کتاب فارسی خوانداری ب: کتاب فارسی نگارش، سازماندهی گردیده است. در کتاب فارسی خوانداری، در تدریس مهارت خواندن و آموزش حروف الفبای فارسی بر روش تدریس از کل به جزء و در تمرین مهارت نوشتن در کتاب نگارش بر استفاده از روش تدریس از جزء به کل تاکید شده است (ERPO, 2003).

با توجه به اهمیت فراوان کتاب درسی در سیستم آموزشی ایران و تاثیر فراوان کتاب فارسی در پایه اول، تحقیقات انجام شده در بررسی و تحلیل محتوای کتاب فارسی مورد مطالعه قرار گرفت. نتایج این بررسی ها نشان داد اکثر محققان جنبه ای خاص از کتاب را بررسی کرده اند و در موارد بررسی شده اهمیت تدریس معلمان نادیده گرفته شده است. از آنجا که عناصر اصلی کتاب فارسی پایه اول از جمله کلید واژه ها، تصاویر و متن کتاب درسی با همدیگر چارچوب اصلی کتاب را شکل می دهند و کمیت و کیفیت هر کدام از این عناصر تاثیر قابل توجهی بر آموزش و یادگیری خواندن و نوشتن دارد. برای بررسی کمی این عناصر تحلیل محتوای کمی کتاب درسی لازم است و برای درک بهتر نقش هر کدام از این عناصر، بررسی تجارب زیسته معلمان با تجربه تدریس در پایه اول می تواند کمبودها و ضعف های موجود را نمایان سازد.

کتاب فارسی خوانداری پایه اول از بخش های نگاره، نشانه های ۱، نشانه های ۲، و روانخوانی تشکیل شده است (first reading book) هدف بخش نگاره ها بطور کلی کمک به افزایش دایره لغات کودکان و افزایش مهارت سخن گفتن آنها می باشد. بخش نگاره ها فرصت مناسبی است تا آگاهی واج شناختی دانش آموزان را تقویت و میزان حساسیت شنیداری آنها را نسبت به حروف

الفبا افزایش دهد تا در بخش ها بعدی کتاب و در تدریس حروف الفبا دانش آموزان از مهارت شنیداری مطلوبی برخوردار باشند (Teacher's guidebook, 2003).

بعد از تدریس و تمرین نگاره ها، زمان آموزش دادن حروف الفبای فارسی به صورت خوانداری و نوشتاری فرا می رسد و مهمترین فعالیت معلمان پایه اول شروع می شود. روش آموزش حرف الفبای فارسی در پایه اول روشی آوا- کلمه محور است و در آن سعی شده است تا از مزایای روشهای تحلیلی و کلی به طور همزمان استفاده گردد تا حد امکان از معایب هر کدام از آنها مبرا باشد. آنچه از روش کلی واژه محور استفاده می گردد استفاده از اصل روانشناختی « از کل به جزء»، پیشروی مراحل تدریس - یادگیری از صورت های کلی به صورت های جزئی زبان، خواندن همراه با فکر و درک مطلب و سرعت مناسب در خواندن می باشد که کتاب مهارت خوانداری بر این اصل تاکید دارد. آن چه از روش تحلیلی آوا محور در روش ترکیبی ایران وارد شده است عبارت است از آموختن شکل حروف و صدای آنها، تاکید بر تلفظ صحیح کلمات و تقویت مهارت های دانش آموزان برای شناسایی کلمات جدید است (Zandi, 2016). مراحل روش تدریس ترکیبی ایران مبتنی بر مشارکت دانش آموزان و معلم می باشد، و این مراحل عبارتند از:

۱. دانش آموزان به صورت بارش مغزی کلمه های مربوط به تصویر عنوانی درس را بیان می کنند و معلم کلمه های مهم و کلیدی را انتخاب می کند.

۲. معلم به صورت ناخود آگاه و غیر مستقیم کلمه های انتخابی را به هجا های سازنده آن تجزیه می کند (تقطیع هجایی)

۳. معلم به همراه دانش آموزان کلمات را هجی می کنند (تقطیع واجی)

۴. معلم کلمه ها را روی تخته می نویسد و در معرض دید دانش آموزان قرار می دهد.

۵. معلم کلمه های نوشته شده را می خواند و دانش آموزان تکرار می کنند.

۶. حروف خواندن شده کلمه توسط معلم بیان می شود تا دانش آموزان تشخیص دهند کدام حرف کلمه، جدید است.

۷. کلمات کلید توسط دانش آموزان تکرار و معلم بر حرف جدید و خواننده نشده تاکید می کند.

۸. معلم متن کتاب را می خواند و دانش آموزان نیز متن کتاب را تکرار می کنند.

۹. معلم حرف جدید را به طور کامل معرفی می کند و آن را در جدول نشانه های الفبای فارسی می

نویسد (Zandi, 2016).

هدف از بیان مراحل روش تدریس ترکیبی ایران، نشان دادن اهمیت فراوان "کلید واژه" و تاکید بر نقش آنها در آموزش و تدریس کتاب فارسی اول ابتدایی می باشد. در ۷ مرحله اول تدریس الفبای فارسی تمامی فعالیت های کلاسی بر اساس انتخاب کلید واژه است. این امر نشان می دهد اگر در انتخاب و طرح کلید واژه های کتاب فارسی اول ابتدایی کوتاهی و سهل انگاری شود به طور کل فرایند تدریس و یادگیری حروف الفبا مختل و جریان یادگیری سخت خواهد شد. اگر کلمه های کلید هر درس به گونه ای انتخاب گردند که هم قافیه باشند، دانش آموزان براحتی آنها را به ذهن می سپارند. برخی از کودکان علی الرغم یادگیری زبان گفتاری قبل از ورود به مدرسه؛ بدلیل ناقص بودن دایره لغاتشان، در صحبت کردن با دیگران و درک معانی سخنان دیگران ضعیف عمل می کنند و این ضعف می تواند فرایند یادگیری خواندن و نوشتن را مشکل سازد (Trehearne, & et al, 2003). برای تسهیل فرایند آموزش و یادگیری حروف الفبای فارسی باید ساده ترین و ملموس ترین کلید واژه را انتخاب و با آنها تدریس را شروع کرد. مهمترین ویژگیهای یک کلید واژه مناسب عبارتند از:

۱. قابل تصور و تجسم باشد (از محیط زندگی دانش آموزان انتخاب گردد).

۲. معنی آن برای دانش آموزان روشن باشد.
۳. در آن تنها یک حرف تازه (خواننده نشده) وجود داشته باشد.
۴. تا آنجا که ممکن است کلمه ای یک بخشی باشد.
۵. کلید واژه ها در متن درس به کار گرفته شوند.
۶. تا حد ممکن حرف تازه که موضوع تدریس است در پایان کلمه کلید واقع شود (Zandi, 2016).

در بحث اهمیت توجه به مطلوب بودن و تناسب کلید واژه ها، لازم است علاوه بر ویژگی های شش گانه بالا، به نقش کلمات کلید در تمرین و افزایش آگاهی واج شناختی دانش آموزان نیز توجه شود. آگاهی واج شناختی عبارت است از توانایی فرد به تفکر کردن درباره صدای کلمات و آگاهی و دستکاری ساختار کلمات گفتاری که در رشد مهارت خواندن نقش خیلی مهمی را بازی می کند (Knoop-van campen, & et al, 2018). دانش مربوط به ساختار واجی زبان اغلب آگاهی واجی نامیده می شود و یکی از علل اشکالات خواندن، آگاهی واجی ضعیف از ساختار لغات می باشد (McShane, & Dakral, 2001) نتایج تحقیقات نشان می دهند، در کودکان عادی و کودکانی دارای اختلال در زبان و گفتار، آموزش آگاهی واج شناختی می تواند موجب پیشرفت آنها در خواندن گردد (Soleimani, & Dastjerdi Kazemi, 2004). تشخیص صداهای کلمه، دستکاری، حذف و جایگزینی صداها، از تخصصی ترین مهارت های واج شناختی هستند. تشخیص تعداد کلمه های یک جمله، درک تعداد هجا های یک کلمه، و درک و تشخیص قافیه، مهارت های کلی تر هستند و از پیچیدگی و عمق کمتری برخوردارند (Trehearne, & et al, 2003). با توجه به اهمیت فراوان مهارت های آگاهی واج شناختی، می توان این مهارت ها را در انتخاب کلمات کلید مورد توجه قرار داد و با روش های متنوع و بازیگونه، میزان آگاهی و حساسیت دانش آموزان نسبت به صداهای تشکیل دهنده کلمات، را افزایش داد تا در نهایت مهارت خواندن و نوشتن دادن آموزان توسعه پیدا کند.

در فرایند تدریس حروف الفبا زبان فارسی علاوه بر کلمات کلید، تصاویر کتاب نیز در آموزش و تدریس معلم استفاده زیادی دارند. تعداد بالای تصاویر کتاب درسی نشان دهنده اهمیت آنها در تدریس معلم می باشد. تصاویر برای دانش آموزان دوره ابتدایی جذاب و برای معلمان ابزاری موثر در جریان تدریس است. در پایه های بالاتر از تصاویر برای توضیح موضوعات پیچیده استفاده می شود تا دانش آموزان موضوع را به راحتی و به صورت عینی مشاهده کنند. استفاده از تصاویر می تواند برای یک یا چند هدف در کتاب درسی گنجانده شود (Armand, 2005). به نظر هارتلی (Hartley, 1991)، تصاویر در جریان آموزش نقشهای زیر را ایفا می کنند:

- الف. نقش عاطفی: برای افزایش علاقه و انگیزه در خواننده
- ب. نقش جهت دهنده: با هدف جلب توجه و جهت دادن به آن
- ج. نقش حمایتی: افزایش توان یادگیری در افراد کم توان
- د. نقش آموزشی: تسهیل یادگیری
- و. نقش یادسپاری: کمک و تسهیل یادآوری مطالب بعد از یک دوره طولانی (Armand, 2005).

با توجه به نتایج مطالعه بین المللی پیشرفت سواد خواندن (PIRLS¹، ۲۰۰۱ و ۲۰۰۶)، عملکرد دانش آموزان ایرانی در مقایسه با سایر کشور های شرکت کننده به طور معناداری پایین تر از میانگین بین المللی می باشد. با توجه به نتایج این مطالعات در سالهای گذشته، و عملکرد ضعیف دانش آموزان ایرانی در زمینه سواد خواندن، لازم است تمامی عوامل تاثیر گذار بر پیشرفت سواد خواندن دانش آموزان را با حساسیت و دقت بالا مورد بررسی قرار داد. در بررسی عوامل موثر بر سواد خواندن دانش آموزان، یکی از مهمترین عوامل، کتاب های درسی هستند که در بسیاری از مدارس تنها منبع در دسترس دانش آموزان می باشد. بخش پرسشنامه معلماندر آزمون بین المللی پرلز نشان می دهد که کتاب درسی خواندن یک عنصر اساسی در آموزش خواندن در اکثر قریب به اتفاق ۴۵ کشور شرکت کننده در مطالعه است. نودسن و همکاران (Nodson et al, 2011)، به نقش برجسته کتاب های درسی در آموزش اولیه خواندن در نروژ، سوئد، فرانسه و برزیل اشاره می کند، و تعدادی از مطالعات وضعیت مشابهی را در مورد ایالات متحده نشان می دهند.

برخی از محققان کتاب های درسی دوره ابتدایی و همچنین کتاب فارسی پایه اول را مورد بررسی قرار داده اند و هر کدام از زاویه ای خاص محتوای کتاب فارسی را مورد ارزیابی قرار داده اند که در ادامه به چند مورد از این تحقیقات اشاره شده است. برای مثال: نوریان (Nooreiyan, 2007) ارتباط متون نوشتاری، تصاویر و تمرین های کتاب فارسی اول ابتدایی را با اهداف کلی و جزئی این کتاب مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. نتایج این تحقیق نشان داده است که ۲۵/۷ درصد از هدف های جزئی بدون متن نوشتاری، ۴۳/۱ درصد از هدف های جزئی بدون تصویر و ۱۴/۷ درصد از هدف های جزئی بدون تمرین می باشند. به طور کلی نیمی از هدف های جزئی برنامه با الگوی نظری تحقق هدف های یادگیری خواندن و نوشتن مطابقت ندارد که می تواند فرایند آموزش را با مشکل مواجه سازد. پی فست و همکاران (Pfest et al, 2019)، تاثیر آموزش آگاهی واج شناختی بر مهارت های خواندن کودکان را مورد بررسی قرار دادند. آنها ترکیب آگاهی واجی با آموزش شناخت حروف را تجزیه و تحلیل کردند. نتایج این بررسی ها نشان داد که آموزش آگاهی واجی برای گروهی از کودکان با سطح عملکردی پایین مفید است و موجب بهبود مهارت خواندن آنها می شود، در حالی که این اثرات تحت تاثیر ویژگی های فردی کودکان است. چوبقلو و تمجید تاش (Chubqlu and Tamjid Tash, 2012)، کتاب فارسی پایه اول را از نظر زبان آموزی در مناطق دو زبانه و میزان توجه به مهارت های چهار گانه زبان آموزی بررسی کرده و چنین نتیجه گرفته اند که محتوای زبان آموزی در این کتاب درسی برای دانش آموزان مناطق دو زبانه مناسب نیست و توان ایجاد مهارت های زبان فارسی به طور مطلوب را ندارد. سلیمان زاده و نوروزی داود خانی (Soleimanzadeh and Nowruz Davoodkhani, 2015)، اشکال و تصاویر کتاب فارسی اول را بررسی و تجزیه و تحلیل و بیان کرده اند که در این کتاب درسی اشکال و نماد های بکار رفته دانش آموزان را قادر به شناخت بهتر موضوع درسی می کند و درک مفهوم درس را آسان کرده و ذهن دانش آموزان را خلاق می کند. باقری لری و برادران بزاز (Bagheri Lori and Bazaz brothers, 2016)، در تحقیق خود زاویه دید تصاویر کتاب فارسی اول ابتدایی را بررسی کرده اند و بر اساس نتایج این تحقیق اکثر تصاویر کتاب فارسی بخوانیم دارای زاویه دید روبرو بوده و با محتوای مربوطه هماهنگ بوده است و تنها در موارد اندکی تصاویر از زاویه دید مناسبی برخوردار نبوده است. نتایج تحقیق خزائی و همکاران (Khazaei et al, 2018)، در تحلیل تصاویر کتاب فارسی پایه اول نشان داده است کتاب فارسی پایه اول از نظر اصول تصویرگری در رعایت مفاهیم روانی رنگها با توجه به شرایط کودکان، در این سن دارای نقایصی بوده و نیازمند بازنگری و

¹Progress in international reading literacy study

تغییر و اصلاح محتوای تصویری برخی از دروس می باشد. فرمن و کانر (Ferman and Connor, 2011)، در مقاله خود در مورد خواندن دانش آموزان ابتدایی، تعداد قابل توجهی از مطالعات مربوط به آموزش اولیه خواندن را که بین سال های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۱ انجام شده است، مرور کردند. یکی از نتیجه گیری های اصلی آنها این بود که تحقیقات اخیر خواندن به روش های متنوع و از زاویه های مختلف نشان می دهد که یک رویکرد متعادل برای آموزش اولیه خواندن برای حمایت از رشد مهارت های خواندن دانش آموزان کارآمدترین است. مطالعات مداخله ای مبتنی بر کلاس نشان می دهد دانش آموزان از هر دو روش آوایی و معنا محور بهره می گیرند، اما استراتژی های آموزشی که این دو رویکرد را ترکیب می کنند قوی ترین تأثیر را در مهارت خواندن دانش آموزان دارند (Xue & Meisels, 2004).

بررسی تحقیقات انجام شده با موضوع کتاب فارسی پایه اول نشان می دهد هر کدام از محققان به بررسی یک عنصر از کتاب اکتفا کرده اند، و در تحقیقات انجام شده، بر نقش "کلید واژه های" کتاب فارسی اول در تدریس معلم توجه نشده است؛ و میزان توجه به مهارت های آگاهی واج شناختی در انتخاب "کلید واژه های" با کیفیت، در مطالعات انجام شده مغفول مانده است. با توجه به نقش تعیین کننده کیفیت کتاب های درسی فارسی در پیشرفت سواد خواندن دانش آموزان، و خلا موجود در تحقیقات انجام شده در رابطه با نقش سیستماتیک عناصر کتاب فارسی پایه اول در تدریس معلمان و یادگیری خواندن و نوشتن توسط دانش آموزان، هدف این تحقیق بر سیم مهم ترین عناصر اصلی کتاب فارسی پایه اول ابتدایی یعنی: میزان "مطلوبیت کلید واژه ها"، "سطح خوانایی متن"، و "نقش تصاویر" کتاب در تدریس معلمان می باشد. بر این اساس سوالات تحقیق در بخش های کمی، کیفی و ترکیبی عبارتند از:

سوال های بخش کمی

۱. کلید واژه های کتاب فارسی خوانداری تا چه اندازه برای فراگیران مطلوب هستند؟
۲. در انتخاب کلید واژه های کتاب فارسی چقدر به مهارت های واج شناختی توجه شده است؟
۳. در کتاب فارسی نگارش چقدر به مهارت های واج شناختی توجه شده است؟
۴. متن های پایانی کتاب فارسی به چه میزان توان خوانداری دانش آموزان پایه اول تناسب دارند؟

سوال های بخش کیفی

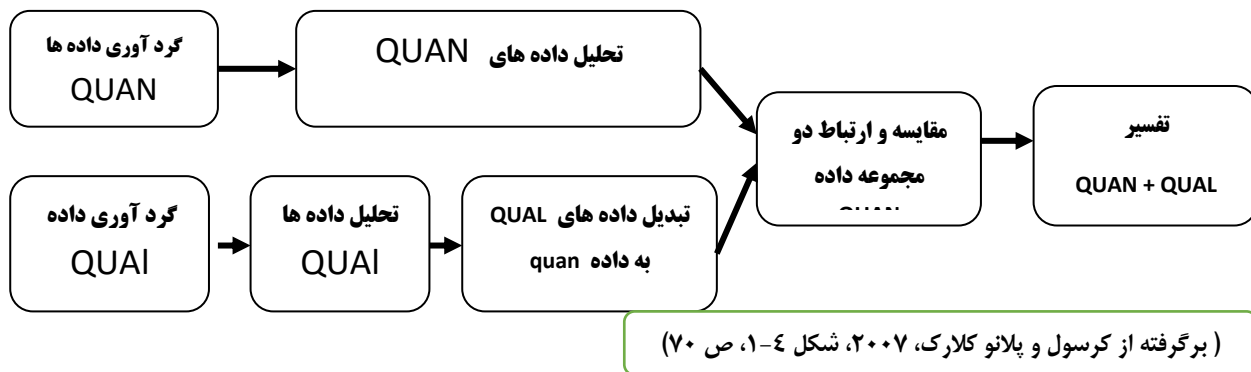
۱. معلمان مطلوب بودن کلید واژه های کتاب فارسی خوانداری را چگونه توصیف می کنند؟
۲. معلمان میزان توجه به مهارت های واج شناختی در کتاب های فارسی خوانداری و نگارش را چگونه توصیف می کنند؟
۳. معلمان سطح تناسب متن های کتاب خوانداری برای دانش آموزان را چگونه توصیف می کنند؟
۴. معلمان نقش تصاویر کتاب فارسی خوانداری در تدریس را چگونه توصیف می کنند؟

سوال ترکیبی

شواهد حاصل از بررسی نظرات معلمان و داده های به دست آمده از تحلیل محتوای کتاب فارسی تا چه اندازه همدیگر را تایید می کنند؟

روش شناسی پژوهش

پژوهش با طرح ترکیبی از نوع همسوسازی و مدل تبدیل داده ها می باشد که دو بخش کمی و کیفی به طور همزمان انجام شدند و در مرحله نتیجه گیری، یافته های کیفی به کمی تبدیل شدند. در مرحله بعد مجموعه داده های کمی و یافته های کیفی، با همدیگر مقایسه شدند و ارتباط میان آنها تجزیه و تحلیل، و در نهایت تفسیر شد (Creswell & Plano Clark, 2007).

۱- بخش کمی

۱-۱- جامعه آماری: کتاب فارسی خوانداری و نگارش پایه اول ابتدایی

۱-۲- ابزار گردآوری داده ها: برای گردآوری داده ها در بخش کمی، از چک لیستهای محقق ساخته استفاده شد. با توجه به منبع روش تدریس زبان فارسی (Zandi, 2016)، چک لیست سنجش کیفیت کلید واژه های کتاب فارسی تهیه و برای سنجش میزان توجه به آگاهی واج شناختی در انتخاب کلید واژه های کتاب، چک لیستی بر اساس آزمون سنجش مهارت های واج شناختی (Soleimani & Dastjerdi Kazemi, 2004)، ساخته شد. برای ساخت چک لیست ارزیابی نقش تصاویر کتاب در تدریس معلمان نیز از نظریه نقش تصاویر کتاب های درسی در تدریس معلمان استفاده شد. بر این اساس با استفاده از این سه چک لیست محقق ساخته داده های مورد نیاز گردآوری شدند.

برای ارزیابی میزان تناسب متن های کتاب درسی برای دانش آموزان از دو شاخص فرای و گانینگ استفاده شد. چگونگی استفاده از این دو شاخص به طور مختصر به شرح زیر می باشد:

الف: روش فرای: فرای معتقد بود هر چه طول جملات و کلمات کوتاه تر باشد یادگیری و یاد آوری آن متن برای فراگیران ساده تر و سریع تر خواهد بود. در این روش برای تعیین سطح خوانایی متنهای یک کتاب لازم است حداقل ۳ متن از ابتدا، وسط و پایان کتاب انتخاب و میانگین جملات و میانگین هجای متن های انتخابی محاسبه شود. میانگین جملات از تقسیم تعداد کل جمله های ۳ متن بر تعداد متن ها و میانگین هجاها نیز از تقسیم کل هجاها ۳ متن بر تعداد متن ها به دست می آید. در گام بعد، میانگین جمله ها در محور افقی و میانگین هجاها در محور عمودی نمودار تعیین سطح خوانایی فرای، مشخص کننده سطح خوانایی متن از نظر درجه سادگی یا دشواری است (Shabani & Memari, 2013).

ب: شاخص سطح خوانایی گانینگ: در این شاخص طول جمله ها و تعداد کلمه های دشوار محاسبه می گردد. با انتخاب سه متن ۱۰۰ کلمه ای از بخش های مختلف محتوای مورد نظر، میانگین طول جمله ها و تعداد کلمه های دشوار (چهار بخشی یا بیشتر) در سه متن محاسبه می گردد، عدد به دست آمده نشان می دهد متن های انتخابی برای چه سطح آموزشی مناسب است. برای مثال اگر در پایان محاسبه شما به عدد ۷/۴ برسید، بدین معنا است که متن مورد نظر در سطح کسانی است که به اندازه هفت سال و چهار ماه درس خوانده اند (Yarmohammadian, 2006).

۱-۳- روش تجزیه و تحلیل داده ها: داده های حاصل از تکمیل چک لیست ها، با استفاده از روش های آمار توصیفی، شمارش، خلاصه و طبقه بندی شدند. ۶ متن ۱۰۰ کلمه ای از پایان کتاب فارسی خوانداری انتخاب و با روش فرای و شاخص گانینگ مورد ارزیابی قرار گرفتند.

۴-۱- یافته های بخش کمی

سوال ۱. کلید واژه های کتاب فارسی خوانداری تا چه اندازه برای فراگیران مطلوب هستند؟

در تدریس حروف الفبای فارسی در کتاب خوانداری، تمامی معلمان از کلید واژه های کتاب استفاده می کنند و کلید واژه ها جزء جدای ناپذیر روش تدریس تمامی معلمان است. کلید واژه مطلوب و مناسب می تواند تدریس و یادگیری حروف جدید را تسهیل کند و کلید واژه نامناسب فرایند آموزش و یادگیری را کند می کند. در جدول شماره (۱) شش ویژگی بیان شده است که هر کدام از کلید واژه های انتخابی معلم در تدریس اگر این شش ویژگی را داشته باشند از کیفیت مناسب برخوردار هستند و می توانند به خوبی فرایند تدریس و یادگیری حروف الفبای فارسی را برای دانش آموزان پایه اول تسهیل کنند (Zandi, 2016).

جدول شماره ۱. اطلاعات توصیفی میزان مطلوب بودن کلید واژه های کتاب خوانداری

ویژگیهای یک کلید واژه مطلوب	کلید واژه های بخش ۱	کلید واژه های بخش ۲
۱. قابل تصور و تجسم باشد	٪ ۹۷	٪ ۹۸
۲. معنی آن برای دانش آموزان روشن و واضح باشد	٪ ۹۵	٪ ۹۸
۳. در آن تنها یک حرف تازه خوانده نشده وجود داشته باشد	٪ ۶۱	٪ ۱۰۰
۴. کلمه کلید یک بخشی باشد	٪ ۳۲	٪ ۱۰
۵. در متن درس گنجانده شود	٪ ۶۸	٪ ۳۵

در کتاب فارسی پایه اول ۱۶۴ "کلید واژه" وجود دارد. برخی از درس های کتاب ۳ "کلید واژه" و برخی ۵ "کلید واژه" برای آنها تعیین شده است. در درس های ابتدایی کتاب به دلیل محدود بودن کلمه های مناسب، دست مولف و معلم در استفاده از کلید واژه های متنوع بسته است و کلمه های: آب، باد، بابا، آبی، دریا، باران در چند درس تکرار شده اند و نمی توان بر آنان خرده گرفت. در ویژگی شماره ۶ هم لازم به توضیح است به دلیل دو یا چند شکلی بودن حروف الفبای فارسی، نشانه جدید باید در ابتدا، وسط و پایان کلمه های کلید آورده شوند ولی بنا به نظر برخی شروع آموزش از کلمه ای که حرف جدید در پایان آن وجود داشته باشد راحت تر می باشد و این مورد بستگی به روش تدریس معلم دارد.

اطلاعات جدول شماره (۱)، نشان می دهد کلید واژه های کتاب برای تمامی دانش آموزان آشنا، ملموس و قابل تصور است و از زندگی روزمره دانش آموزان و محیط اطراف آنها انتخاب شده است و معانی آنها برای دانش آموزان روشن و واضح است. اما این کلمات در ویژگی های شماره ۴ و ۵ مطلوبیت و کیفیت لازم را نداشته اند و به ندرت در متن هر درس مورد استفاده قرار گرفته اند. به عبارتی کلمه ای را که دانش آموزان در یک درس آموخته است در متن همان درس مورد استفاده واقع نشده است. به کار بردن کلید واژه های یک بخشی، در بخش نشانه های ۲ دارای کمترین میزان توجه (۰/۱۰) می باشد.

سوال ۲. در انتخاب کلید واژه های کتاب فارسی خوانداری چقدر به مهارت های واج شناختی توجه شده است؟

آگاهی واج شناختی یک مهارت زبان گفتاری است که پیش نیاز درک و فهمیدن رابطه میان حرف - صدا می باشد. هدف آگاهی واج شناختی آگاه کردن کودکان از عناصر تشکیل دهنده کلمات است و به فرایند های ذهنی مانند تفکر درباره صداهای یک زبان، تشخیص، تمایز، اکتشاف و تشخیص دادن نیاز دارد. یک کودک می تواند بیاموزد که کلمات از ترکیب صدا ها و کلمات ساخته شده اند و همچنین می تواند هجا های یک کلمه را تجزیه و ترکیب کند و با تغییر دادن یکی از صداهای کلمه، کلمه های جدیدی را خلق کند. به طور خلاصه، آگاهی واج شناختی را می توان توانایی یا مهارت تجزیه کلمات در سطوح مختلف و مجزا تعریف کرد (Erdogan, 2011).

آگاهی واج شناختی شامل سه بخش آگاهی هجایی، آگاهی واحد های درون هجایی و آگاهی واجی است. هر کدام از این مهارت شامل مهارت های جزئی تری می باشند که زیر بیان شده است:

الف. آگاهی هجایی: ترکیب هجایی (کلمه سازی)، تقطیع هجایی (بخش کردن کلمه)

ب. آگاهی واحد های درون هجایی: تشخیص تجانس، تشخیص قافیه

ج. آگاهی واجی: ترکیب واجی، تقطیع واجی (صدا کشی)، تشخیص کلمات دارای واج آغازین یکسان (هم آغاز)، تشخیص کلمات با واج پایانی یکسان (هم پایان)، نامیدن و حذف واج پایانی، نامیدن و حذف واج میانی، نامیدن و حذف واج آغازین کلید واژه کتاب فارسی خوانداری در دو بخش نشانه های ۱ و ۲، لیست شدند. ارتباطات ظاهری و واج شناختی میان کلمات مانند هم قافیه، هم آغاز و هم پایان بودن آنها با همدیگر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج آن در جدول شماره (۲) به طور خلاصه بیان شده است.

جدول شماره ۲. فراوانی توجه به خرده مهارت های واج شناختی در کتاب فارسی خوانداری و نگارش

نگارش	فارسی خوانداری	مهارت واج شناختی
۱۰		تقطیع هجایی (بخش کردن)
۱۰		ترکیب هجایی (کلمه سازی)
۱۰	۸	تجانس
۵	۸	قافیه
۱۵		تقطیع واجی (صدا کشی)
۱۵		ترکیب واجی (ترکیب صامت و مصوت)
۱۵	۲۰	یکسانی واج آغازین کلمه ها (هم آغاز)
۵	۱۲	یکسانی واج پایانی کلمه ها (هم پایان)
		حذف واج آغازین کلمه
		حذف واج میانی کلمه
		حذف واج پایانی کلمه

داده های جدول شماره (۲)، نشان می دهد در انتخاب کلمات کلید کتاب فارسی خوانداری، از میان مهارت های واج شناختی خرده مهارت های تجانس، قافیه، هم آغاز و هم پایان وجود دارند. هر چند این خرده مهارت ها خیلی اندک مورد توجه قرار گرفته اند و کلمات هم آغاز بیشترین فراوانی (۲۰ مورد) را داشتند. خرده مهارت های تقطیع هجایی، ترکیب هجایی، تقطیع واجی، ترکیب واجی، حذف واج آغازین، حذف واج میانی و حذف واج پایانی موردی در کتاب فارسی خوانداری وجود ندارد.

سوال ۳. در کتاب فارسی نگارش چقدر به مهارت های واج شناختی توجه شده است؟

خرده مهارت های آگاهی واج شناختی را می توان به دو دسته گفتاری و نوشتاری تقسیم کرد. خرده مهارت های هم قافیه، متجانس، هم آغاز و هم پایان را می توان در دسته گفتاری قرار داد و می بایست در کتاب فارسی خوانداری به آنها توجه شود. دیگر خرده مهارت ها مانند، ترکیب و تقطیع هجا، ترکیب و تقطیع واجی، حذف واج ها را می توان به صورت گفتاری و نوشتاری تمرین کرد. پس لازم است این خرده مهارت ها در کتاب نگارش مورد توجه قرار گیرند. نتایج تحلیل محتوای کتاب نگارش در جدول شماره (۲)، نشان می دهد بیشترین توجه به خرده مهارت های ترکیب و تقطیع واجی شده است و دیگر خرده مهارت ها مانند حذف واج آغازین، میانی و پایانی، مورد توجه قرار نگرفته است و در کتاب نگارش موردی از این خرده مهارت واج شناختی وجود ندارد.

سوال ۴. متن های پایانی کتاب فارسی به چه میزان با توان خوانداری دانش آموزان پایه اول متناسب هستند؟

بخش پایانی کتاب فارسی خوانداری شامل متن هایی برای تمرین مهارت روخوانی دانش آموزان است. انتخاب متن های استاندارد و در حد توان دانش آموزان پایه اول می تواند کمک بسیاری به رشد و تقویت مهارت خواندن دانش آموزان کند. برای بررسی سطح دشواری متن های کتاب درسی و میزان تناسب و تطابق آن با توانایی های خوانداری دانش آموزان، لازم بود هم به کلمه های کوتاه و بلند و هم به ساختار متن ها و سطح سادگی و دشواری آنها توجه شود. پس لازم شد از دو شاخص تحلیل محتوای متن یعنی "روش تحلیل فرای" و "شاخص گانینگ" همزمان استفاده شود. ۶ متن ۱۰۰ کلمه ای از درس های پایانی کتاب خوانداری انتخاب و با هر دو شاخص مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند نتیجه این تجزیه و تحلیل در جدول شماره (۳) مشاهده می شود.

جدول شماره ۳. اطلاعات توصیفی شش متن ۱۰۰ کلمه ای برای تعیین سطح خوانایی فرای و گانینگ

۱۰۰ کلمه	تعداد جمله	تعداد هجا	طول جمله	کلمه های دشوار	سطح خوانایی گانینگ
متن ۱	۱۷	۱۹۴	۵/۸	۴	۳/۹۲
متن ۲	۱۴	۱۷۳	۷/۱	۳	۴
متن ۳	۱۵	۱۹۵	۶/۶	۲	۳/۴
متن ۴	۱۸	۲۰۳	۵/۵	۴	۳/۸
متن ۵	۱۶	۱۸۰	۴/۴	۵	۴/۴
متن ۶	۱۶	۱۹۵	۳/۲	۲	۲/۳
میانگین	۱۶	۱۹۰	۵/۴۳	۳/۳۳	۳/۶

برای تعیین سطح خوانایی گانینگ دو عامل طول جمله و طول کلمه ها در شش متن ۱۰۰ کلمه ای محاسبه گردید. در این شاخص برای زبان فارسی کلمه های دشوار چهار هجایی و بیشتر از چهار هجا عاملی تعیین کننده در تعیین دشواری متن می باشد. در ستون سطح خوانایی مشاهده می شود که متن های انتخابی برای کسانی مناسب است که حداقل سه سال آموزش دیده باشند (میانگین ۳/۶ سال) و به عبارتی دیگر در کلاس سوم باشند. این نتایج نشان می دهد متن های کتاب هر چند از نظر تعداد جمله ها و تعداد هجا ها مناسب پایه اول می باشند ولی تعداد کلمه های دشوار این متون بالا است و باید متن هایی با کلمه های ساده تر در کتاب آورده شود. در روش تحلیل فرای اعتقاد بر این است که هر قدر طول کلمه ها و طول جمله های متن کوتاه تر باشد، به همان میزان قدرت خوانایی متن برای فراگیران بیشتر است. همچنین اصل سیر از سادگی به دشواری متن درسی اقتضا می کند تعداد جمله های متن های ابتدایی کتاب زیاد و طول جمله ها کوتاه باشد و در متن های میانی و پایانی کتاب به تدریج بر طول جمله ها اضافه و تعداد جمله ها کاهش یابد. در تجزیه و تحلیل شش متن انتخابی از کتاب با روش فرای، نتایج (ستون دوم و سوم جدول شماره ۳) نشان دادند که متن های کتاب برای پایه اول مناسب و دارای سطح دشواری متوسط است و هر شش متن از نظر دشواری، تعداد جمله، تعداد هجا و طول جمله ها مشابه همدیگر بودند و متن های انتخاب شده از کتاب درسی از نظر طول جمله و تعداد هجا مطلوب بودند.

۲- بخش کیفی:

۲-۱- مشارکت کنندگان بالقوه و روش نمونه گیری: معلمان دارای تجربه تدریس در پایه اول شهرستان سپیدان

مشارکت کنندگان بالقوه بودند که از میان آنها ۷۵ نفر با روش نمونه گیری هدفمند از نوع در دسترس به عنوان مشارکت کنندگان پژوهش انتخاب شدند.

۲-۲-روش و ابزار گردآوری داده ها: ابزار گردآوری اطلاعات همان چک لیست های بخش کمی در مورد ویژگی "کلید واژه ها"، "آگاهی واج شناختی" و "نقش تصاویر" در تدریس بودند که به صورت سازمان یافته از معلمان مصاحبه به عمل آمد. مولفه های خواسته شده در هر چک لیست توسط معلمان پاسخ داده شد و نظرات شخصی خود را به آن اضافه کردند و همگی به صورت کتبی ثبت شدند.

۲-۳-روش تجزیه و تحلیل داده های کیفی: اطلاعات چک لیست های تکمیل شده توسط معلمان استخراج و به کمک برنامه word، خلاصه، مقوله بندی و به داده های کمی تبدیل شدند. مضمین و مقوله ها به مشارکت کنندگان تحقیق بازگردانده شد و اعتبار یافته ها تایید گردید. همچنین دو نفر از سرگروه های آموزشی پایه اول به عنوان ممیز بیرونی تمام مراحل مطالعه و مصاحبه با معلمان را مطالعه و تایید کردند.

روش های تجزیه و تحلیل داده های حاصل از مصاحبه شامل تحلیل کمی، ساختاری و تفسیری می باشد. در تحلیل کمی متن نوشتاری مصاحبه ها رمزگذاری و شمارش میشود و با استفاده از روشهای آمار توصیفی تحلیل میگردد. در تحلیل ساختاری متن نوشتاری، بر حسب تعداد واژهها، اصطلاحات و مفاهیم و میزان تکرار آنها شمارش و تحلیل میشود. در تحلیل تفسیری، پژوهشگر صدد است تا پیامدهای نهفته در متن نوشتاری مصاحبه را آشکار سازد و براساس آن، نظریه از قبل تعیین شده را توسعه دهد یا نظریه زمینه ای را ارائه کند (Karimi & Nasr, 2012).

در این تحقیق، داده های حاصل از مصاحبه معلمان، رمز گذاری و شمارش شد و در جدول توزیع فراوانی ثبت گردید. سپس اطلاعات موجود در جدول با استفاده از روش های آمار توصیفی متناسب با جزئیات مربوط به هر کدام از عناصر "کلید واژه" و "نقش تصاویر" کتاب درسی تجزیه و تحلیل و در پایان داده های جدول فراوانی به درصد تبدیل و در جدول های ۴، ۵ و ۶ گزارش شده است.

۲-۴-یافته های بخش کیفی

معلمان پایه اول در اولین مرحله تدریس حرف الفبای فارسی، از کلمه هایی به عنوان "کلمه کلید" استفاده می کنند تا حرف جدید و مورد نظر را به دانش آموزان معرفی کنند. تمامی متون و راهنمای تدریس معلمان پایه اول بر استفاده موثر و کافی از کلید واژه تاکید شده است. کلمه های کلید در صورت داشتن کیفیت های لازم می تواند تسهیل کننده فرایند آموزش و یادگیری حروف الفبا توسط دانش آموزان باشد.

سوال ۱. معلمان مطلوب بودن کلید واژه های کتاب فارسی خوانداری را چگونه توصیف می کنند؟

دیدگاه و نگرش معلمان درباره کیفیت های لازم کلمات کلید کتاب فارسی گردآوری شد. سپس نظرات معلمان خلاصه و طبقه بندی شد. مهمترین کلمه ها و نکات بیان شده توسط معلمان در باره کیفیت کلمات کلید کتاب فارسی خوانداری و درصد رضایت معلمان نسبت به کلمات کلید در جدول شماره (۴) خلاصه شده است.

جدول شماره ۴. نظر معلمان درباره میزان مطلوبیت کلید واژه های کتاب فارسی خوانداری

درصد مطلوبیت	شواهد	ویژگیهای یک کلید واژه مطلوب
از نظر معلمان	واقعی هستند، از محیط زندگی انتخاب شده اند، شناخته شده هستند، قابل مشاهده هستند	۱. قابل تصور و تجسم باشد
٪ ۹۵	قابل درک هستند، دانش آموزان مشکلی ندارند، واضح هستند، بچه ها لذت می برند	۲. معنی آن برای دانش آموزان روشن و واضح باشد
٪ ۹۵		

۳. در آن تنها یک حرف تازه خوانده نشده وجود داشته باشد	در دروسهای ابتدایی انتخاب این نوع کلمات مشکل است، در دس های آخر کتاب رعایت شده، توجه نکردم	۷۰٪
۴. کلمه کلید یک بخشی باشد	اکثرا دو بخشی هستند، یک بخشی خیلی کم است، تفاوتی ندارد یک بخشی باشد یا نه	۲۰٪
۵. در متن درس گنجانده شود	در درس های ابتدایی خیلی کم استفاده شده، در برخی از درس ها اصلا استفاده نشده است، بهتر است بیشتر استفاده شود	۴۵٪
۶. حرف تازه در پایان کلمه کلید واقع شده باشد	لازم نیست، خودمان پیدا می کنیم، حروف فارسی چند شکلی هستند، دو یا چهار نوع کلمه کلید لازم داریم	۲۵٪

از نظر معلمان کلید واژه های کتاب فارسی به طور کامل برای دانش آموزان واضح، روشن، آشنا و ملموس هستند. نظرات معلمان نشان داد کلید واژه ها اغلب دو یا چند بخشی هستند و کمتر از کلمه های یک بخشی و آسان تر استفاده شده است. تقریباً نیمی از این کلمات در متن درس ها گنجانده شده است. همچنین اظهار می کردند که کلمات کلید مناسب برای شروع تدریس می بایست توسط خود معلمان انتخاب شود و در صورت لزوم این کلمات می توانند خارج از کتاب درسی نیز باشند. علاوه بر نقش مهم کلمات کلید در تدریس معلمان، یک کلمه کلید مناسب و مطلوب می تواند ابزاری کارآمد برای تمرین و تقویت مهارت های واج شناختی دانش آموزان باشد.

سوال ۲. معلمان میزان توجه به مهارت های واج شناختی در کتاب های فارسی خوانداری و نگارش را چگونه توصیف می کنند؟

برخی از معلمان مهارت های واج شناختی را در کلاس درس با دانش آموزان تمرین می کنند ولی از عناوین این خرده مهارت های واج شناختی آشنایی آکادمیک ندارند. لازم بود ابتدا در این مورد برای آنها توضیح داده شود. بعد از شناخت کامل خرده مهارت های واج شناختی، نظرات آنها درباره میزان توجه به این مهارت ها در کتاب فارسی بررسی و ثبت گردید. نظرات معلمان در این باره در جدول شماره (۵)، خلاصه شده است.

جدول شماره ۵. نظر معلمان درباره میزان توجه به مهارت های واج شناختی در کتاب فارسی خوانداری و نگارش

میزان توجه در نگارش	میزان توجه در فارسی خوانداری	شواهد	مهارت واج شناختی
۸۵٪	۱۰٪	در نگارش خیلی استفاده می شود، بخش کردن کلمات را زیاد تمرین می کنیم، به صورت شفاهی تمرین می کنیم	تقطیع هجایی (بخش کردن)
۸۵٪	۱۰٪	در نگارش بخش ها را ترکیب و کلمه جدید می نویسند، به اندازه کافی تمرین هست، تکلیف در خانه می دهیم	ترکیب هجایی (کلمه سازی)
۱۰٪	۱۰٪	در کتاب نیست، نمی دانم، نمی شناسم، خیلی کم است، تجانس چیست؟	تجانس
۵٪	۸٪	توجه نشده است، تمرین نداریم، استفاده نمی کنیم، در کتاب وجود ندارد، لازم نیست در کتاب باشد	قافیه
۹۰٪	۱۰٪	کتبی و شفاهی خیلی استفاده می کنیم، تکلیف خانه می دهیم، در کتاب نگارش زیاد است، می گویند زیاد تاکید نکنید	تقطیع واجی (صداکشی)

ترکیب واجی (ترکیب صامت و مصوت)	در کلاس نصب کرده ایم، در کتاب هست، خیلی تمرین می کنیم، شفاهی و کتبی تمرین می کنیم	۱۵٪	۹۰٪
یکسانی واج آغازین کلمه ها (هم آغاز)	کلمات هم آغاز در کتاب خوانداری داریم، من خودم تهیه می کنم، در کتاب اشاره کمی شده است، باید بیشتر باشد	۶۰٪	۱۵٪
یکسانی واج پایانی کلمه ها (هم پایان)	استفاده می کنیم، کم استفاده می کنیم، در کتاب نگارش کم است، باید بیشتر باشد	۶۰٪	۵٪
حذف واج آغازین کلمه	نمی شناسم، نداریم، در کتاب ها وجود ندارد، من خودم با بچه ها تمرین می کنم		
حذف واج میانی کلمه	وجود ندارد، به نظر می رسد سخت باشد، در کتاب نیست، نمی شناسم، لازم نیست		
حذف واج پایانی کلمه	در کتاب وجود ندارد، اطلاعی ندارم، نمی شناسم، خوب است اگر باشد		

یافته های خلاصه شده در جدول شماره (۵)، نشان می دهد نظر معلمان بر این است که در کتاب فارسی خوانداری بیشترین توجه به خرده مهارت های تشخیص کلمات هم آغاز و هم پایان بوده است و دیگر خرده مهارت ها هر چند توسط برخی از معلمان در کلاس درس تمرین و تکرار می شد ولی در کتاب فارسی خوانداری به ندرت به این مهارت ها توجه شده است. نظرات معلمان نشان داد در کتاب فارسی خوانداری دو خرده مهارت هم آغاز (۶۰٪) و هم پایان (۶۰٪)، بیشتر از دیگر خرده مهارت ها مورد توجه است. در کتاب نگارش نیز چهار خرده مهارت تقطیع هجایی (۸۵٪)، ترکیب هجایی (۸۵٪)، تقطیع واجی (۹۰٪) و ترکیب واجی (۹۰٪) بیش از دیگر خرده مهارت ها مورد توجه معلمان است. سه خرده مهارت حذف واج آغازین، میانی و پایانی در هیچکدام از کتاب های خوانداری و نگارش مورد توجه نیست. تمامی داده های جدول شماره (۵) داده های حاصل از تحلیل محتوای کتاب را به طور کامل تایید می کند.

سوال ۳. معلمان سطح تناسب متن های کتاب خوانداری برای دانش آموزان را چگونه توصیف می کنند؟

متن های بخش پایانی کتاب فارسی خوانداری با هدف تقویت مهارت روانخوانی دانش آموزان در کتاب درسی گنجانده شده است. در بررسی تناسب متن های کتاب درسی طول جمله ها و کلمه های استفاده شده، مهم و تعیین کننده هستند. به عبارتی در پایه های اول و دوم ابتدایی می بایست از کلمات و جملات کوتاه و ساده استفاده شود و به تدریج متناسب با افزایش مهارت روخوانی دانش آموزان بر سطح دشواری متن افزوده شود (Yarmohammadian, 2006).

در بخش کیفی تحقیق با هدف بررسی تناسب متن کتاب درسی برای دانش آموزان پایه اول، نظر معلمان درباره مسائل و مشکلات دانش آموزان در روخوانی بخش پایانی کتاب گرد آوری شد. نظرات معلمان درباره سطح خوانایی متن های کتاب به صورت متن نوشته شد مضامین پایه تعیین شدند. مضامین مرتبط با همدیگر تحت عنوان مضامین سازمان دهنده مقوله بندی شدند، مقوله ها یا مضامین سازمان دهند عبارتند از: متن ها ساده هستند، دانش آموزان به راحتی آنها را می خوانند، جمله های کتاب کوتاه و مناسب است، کلمه های سخت و پیچیده ندارد، می توان از متن های مشکل تر هم استفاده کرد، دانش آموزان متن ها را دوست دارند و از خواندن آنها لذت می برند، متن ها آموزنده هستند، متن ها زیبا هستند. مقوله های بیان شده حاکی از نظر مثبت معلمان نسبت به متن ها

و همچنین تناسب متن های کتاب فارسی برای دانش آموزان پایه اول بود. یافته های حاصل از مصاحبه با معلمان با نتایج حاصل از تحلیل کمی متن ها با شاخص فرای همسو و هماهنگ بود و نتایج بخش کمی را تایید می کرد.

سوال ۴. معلمان نقش تصاویر کتاب فارسی خوانداری در تدریس را چگونه توصیف می کنند؟

معلمان در فرایند تدریس علاوه بر استفاده از فلش کارت ها، دائما از تصاویر کتاب های درسی نیز استفاده می کنند. تصاویر کتاب می تواند نقش های چند گانه ای را در تدریس معلمان داشته باشند. دیدگاه معلمان درباره نقش تصاویر کتاب فارسی در تدریس آنها با روش تحلیل کمی ذکر شده در بخش روش شناسی کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و داده های حاصل از مصاحبه با توجه به فراوانی مشاهده شده به درصد تبدیل و در جدول شماره (۶) خلاصه شده است.

جدول شماره ۶، نظر معلمان درباره نقش تصاویر بخش های مختلف کتاب در تدریس کلاس درس

نوع تصاویر	عاطفی	جهت دهنده	آموزشی	حمایتی	یادآوری
نگاره ها	٪۹۰	٪۹۰	٪۹۰	٪۲۰	٪۳۰
تصاویر و نقش آنها	٪۸۰	٪۸۰	٪۹۰	٪۱۰	٪۲۰
تصاویر عنوانی	٪۹۵	٪۹۵	٪۷۰	٪۱۰	٪۳۰
سایر تصاویر	٪۹۰	٪۹۰	٪۳۰	٪۱۰	٪۲۵

نتایج نظرات معلمان نشان داد تصاویر عنوانی در کتاب فارسی خوانداری نقش های عاطفی و جهت دهنده در تدریس معلمان دارند و اکثر معلمان از این تصاویر در ابتدای تدریس خود با هدف جلب توجه و آماده سازی دانش آموزان استفاده می کردند و بر ارتباط تصاویر عنوانی و کلید واژه های مورد استفاده در تدریس نشانه های الفبایی فارسی تاکید داشتند. تصاویر سایر بخش های کتاب (نگاره ها، بین و بگو، سایر تصاویر) نیز در جذاب کردن تدریس معلمان و جلب توجه دانش آموزان نقش مهمی داشتند. نقش حمایتی و یادآوری تصاویر کتاب درسی بسیار پایین بود و معلمان با هدف های کمک به کودکان کم توان و یادآوری مطالب و محتوای کتاب درسی کمتر از این تصاویر استفاده می کردند. به طور کل نقش های عاطفی، جهت دهنده و آموزشی تصاویر بخش های مختلف کتاب مورد توجه بوده است و از تصاویر با نقش های حمایتی و یادآوری کمتر استفاده شده است.

بحث و نتیجه گیری

مطالعه حاضر بر اهمیت کیفیت بخشیدن به کتاب های درسی دوره ابتدایی تاکید دارد. اهمیت مطالعه از آن جهت است که به معلمان، برنامه ریزان و مولفان کتاب های درسی کمک می کند تا نسبت به نقش و تاثیر عناصر کتاب درسی فارسی پایه اول در تدریس و یادگیری مهارت های مهم خواندن و نوشتن درک و فهم عمیق تری پیدا کنند. در این تحقیق علاوه بر تحلیل محتوای عناصر اصلی کتاب فارسی، نظرات معلمان با تجربه تدریس در پایه اول گردآوری شد تا بر غنای نتایج به دست آمده از بررسی عناصر کتاب افزوده شود.

در بررسی مشکلات دانش آموزان در دو مهارت زبانی مهم خواندن و نوشتن، تحلیل محتوای کتاب های درسی فارسی می تواند روشنگر علل برخی از مشکلات و ضعف های موجود در عملکرد دانش آموزان باشد. نامناسب بودن محتوای کتاب فارسی می تواند خود موجب نارسایی هایی در فرایند یادگیری مهارت های خواندن و نوشتن گردد. کیفیت و تناسب بالای عناصر اصلی کتاب درسی و

همچنین توجه به عوامل تاثیر گذار بر مهارت خواندن و نوشتن دانش آموزان می تواند سواد خواندن دانش آموزان را بهبود ببخشد. یکی از این عوامل تاثیر گذار بر کسب مهارت خواندن و نوشتن، مهارت های آگاهی واج شناختی است که در سالهای قبل از دبستان و همچنین در سال اول دوره ابتدایی رشد کرده و با مهارت خواندن دانش آموزان ارتباطی دوسویه دارد.

نتایج این مطالعه در بخش کمی و کیفی نشان داد در کتاب نگارش پایه اول، برخی از مهارت های واج شناختی مانند: مهارت های ترکیب (هجا سازی، کلمه سازی و جمله سازی) و مهارت های تقطیع (بخش کردن و صدا کشی) مورد توجه قرار گرفته است و در کتاب خوانداری مهارت های واج شناختی (هم آغاز و هم پایان) در سطح محدودی وجود دارد. تمامی معلمان اهمیت تمرین های واج شناختی مانند: کلمه سازی، بخش کردن و صدا کشی را به خوبی درک و در تدریس خود به این مهارت ها توجه لازم را دارند. دو مهارت شناخت قافیه و درک تجانس هم در کتاب خوانداری و هم در نگارش، مورد توجه قرار نگرفته و این عدم توجه در بخش ها مختلف کتاب، مشهود و محسوس است. نتایج تحقیق نشان داد مهارت های واج شناختی از نوع حذف یکی از صدا های کلمه به هیچ وجه در کتاب های خوانداری و نگارش وجود ندارد و معلمان هم از این خرده مهارت های واج شناختی اطلاعی نداشتند.

انتخاب مناسب کلید واژه های کتاب، فواید بسیاری را به همراه دارد و با کلید واژه های مطلوب و دارای کیفیت های چندگانه هم تدریس و یادگیری حروف آسان تر می شود و هم با استفاده از این کلمات در متن درس، دانش آموزان با اعتماد به نفس بالاتری متن را می خوانند و مهارت روخوانی و روانخوانی دانش آموزان سریع تر رشد پیدا می کند. نتایج تحقیق نشان داد کلید واژه های کتاب فارسی خوانداری برای دانش آموزان کاملا ملموس و معنا دار هستند در حالی که تعداد کلمه های کلید کوتاه و یک بخشی کم بودند. کلید واژه های برخی از درس ها در متن درس مربوطه استفاده نشده اند. استفاده از کلمات کلید در متن ها می تواند موجب تقویت و تثبیت یادگیری دانش آموزان شود و سطح خوانایی متن ها را افزایش دهد. یک متن مناسب باید همگام با فرایند یادگیری و متناسب با توانایی های دانش آموزان باشد. برخی از دانش آموزان در پایه های مختلف نمی توانند به درستی متن های کتاب را بخوانند و یکی از علت های آن می تواند نامناسب و نامتناسب بودن متن کتاب باشد.

متن مناسب و متناسب در پایه اول و دوم اهمیت فراوانی دارد چون مهارت روخوانی دانش آموزان در مرحله ای حساس و درحال شکل گیری است. در تحلیل متن کتاب در روشهای مختلف، سه متن صد کلمه ای انتخاب و تجزیه و تحلیل می شود. در این تحقیق برای اطمینان بیشتر شش متن انتخاب و بر اساس شاخص گانینگ و روش فرای مورد بررسی قرار گرفت. در تحلیل این شش متن بر اساس روش فرای تعداد جمله ها و هجا ها مناسب پایه اول بود ولی در شاخص گانینگ این متن ها مناسب برای دانش آموزان پایه سوم است و تعداد کلمه های دشوار متن های پایانی کتاب برای دانش آموزان پایه اول زیاد می باشد. این نشان می دهد استفاده از کلمه های ساده و حداکثر سه بخشی می تواند فرایند تثبیت یادگیری دانش آموزان را بهبود بخشد و حتی سرعت روانخوانی آنها را افزایش دهد.

تصاویر می توانند مکمل متن کتاب باشند تا علاوه بر زیبایی و جذاب کردن کتاب درسی، درک و دریافت برخی از مفاهیم را برای دانش آموزان تسهیل کنند. فراوانی تصاویر در کتاب های دوره ابتدایی نشان از اهمیت این عنصر دارد. تصاویر توجه دانش آموزان را به موضوع درس جلب می کند و انگیزه لازم برای فعالیت و یادگیری را در آنها ایجاد می کند. در پایه های بالاتر مانند کلاس پنجم نقش آموزشی تصاویر بسیار پر رنگ است. بر اساس نظر معلمان پایه اول تصاویر کتاب فارسی بیشتر با هدف جالب کردن کتاب آورده شده است و تنها در تصاویر بخش نگاره ها و تمرین «بین و بگو» نقش اصلی تصاویر آموزش مفاهیم و موضوعات مختلف می باشد. تصاویر عنوانی که جزء مهمی از فرایند تدریس معلم در آموزش حروف الفبا است شامل موضوعات سرگرم کننده و روزمره است و بعد آموزشی آنها بسیار کم می باشد.

یافته های بخش کیفی و داده های بخش کمی، کاملا مطابق و موافق همدیگر بودند و نظرات معلمان نشان دهنده نقاط ضعف و قوت کتاب درسی بود. نتایج هر دو بخش نشان دادند در کتاب فارسی پایه اول به برخی از مهارت های آگاهی واج شناختی توجه شده

و برخی از مهارت های مهم و کاربردی مانند حذف واج کلمه ها و ساخت کلمه های جدید مغفول مانده است. تصاویر بیشتر با هدف جلب توجه دانش آموزان در کلاس استفاده می شود و به نقش های آموزشی، حمایتی و یادآوری کمتر توجه شده است. کلید واژه های کتاب کافی می باشند ولی در برخی از موارد می توان کلید واژه های مناسب تری انتخاب کرد. تعداد کلمه های دشوار (مسلمانان، مرغابی ها، پروردگارت، فرشته ای، نمی نشست، گرفته اند، ...) در متن های بخش پایانی کتاب زیاد است و باید با کلمه های ساده تر جایگزین شوند.

با توجه به ضعف سواد خواندن دانش آموزان ایرانی در آزمونهای بین المللی پرلز، تحلیل محتوای کتاب های درسی و بررسی نظرات معلمان با تجربه می تواند در فرایند تقویت و متناسب سازی کتاب های درسی بسیار موثر و مفید باشند. کتاب درسی نقشی مهم در تدریس معلمان دارد و لازم است فرایند طراحی و تولید این ابزار آموزشی با توجه به تغییرات سریع و همه جانبه جامعه، مداوم، پیوسته و پویا باشد. بر اساس نتایج این تحقیق پیشنهاد می شود از مهارت های واج شناختی به طور کامل و گسترده در تدوین کتاب فارسی پایه اول استفاده شود و معلمان پایه اول نیز در زمینه انواع خرده مهارت های آگاهی واج شناختی و نقش کلمات کلید در تدریس حروف الفبا آموزش های لازم را به صورت ضمن خدمت دریافت کنند. با طراحی و اجرای دوره های آموزشی درباره نحوه انتخاب کلید واژه مطلوب توسط معلمان با توجه به شرایط زندگی و تجارب روزمره دانش آموزان، و همچنین آگاهی از نقش مهم مهارت های چند گانه واج شناختی در رشد سریع مهارت های خواندن و نوشتن می توان برخی از نقایص موجود در کتاب فارسی پایه اول را برطرف ساخت. علاوه بر این معلمان می توانند با آگاهی از روش های مختلف سنجش سطح خوانایی متون کتاب، تناسب یا عدم تناسب متن های موجود برای دانش آموزان کلاس خود را مورد ارزیابی قرار دهند و در صورت نیاز با انجام تغییرات لازم، به متناسب سازی متن ها اقدام کنند و با این اقدامات شرایط رشد و توسعه مهارت های مهم خواندن و نوشتن را برای دانش آموزان خود فراهم نمایند. در پایان به محققان پیشنهاد می شود در زمینه فراهم آوردن مجموعه ای از کلمات کلید مطلوب، ملموس، مناسب و با کیفیت بالا تحقیقاتی را انجام دهند و در این باره، تجربیات زیسته معلمان با تجربه پایه اول در مناطق مختلف کشور را مورد بررسی قرار دهند.

References:

- Armand, M. (2005). *The role of image in textbooks and its design principles*. Samt Publications. No. 15. pp. 59-68 [In Persian]
- Bagheri Lori, M. R., & Bazaz Brothers, S. (2016). Comparative study of perspective in the pictures of the first Persian book of primary school and children's painting. [Www. sid.ir](http://www.sid.ir) [In Persian]
- Chubqloo, M. A., & Tamjiddash, E. (2012). Content analysis of the first grade Persian textbook in terms of language learning in bilingual areas. *Mother Tongue Conference: Opportunities and Challenges* [In Persian]
- Creswell, J. W., & Clark, P. (2007). *Designing and conducting mixed methods research*. Translated by Alireza Kiamanesh and Javid Sarai. Tehran: Ayizh. [In Persian]
- Mostaghimzadeh, E., & Soleimani, Z. (2005). The effect of phonological awareness training on the ability to read mentally retarded girls in the second grade of primary school. *Cognitive Science News*, Year 7, Number 2 [In Persian]
- Erdogan, O. (2011). Relationship between the phonological awareness skills and writing skills of the first year students at primary school. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri • Educational Sciences: Theory & Practice*
- Educational Research and Planning Organization. (2015). *First grade reading books for reading and writing in the first grade of elementary school*, [In Persian]
- Educational Research and Planning Organization. (2003). *Teacher's guidebook: teaching guide for the first elementary Persian book* [In Persian]

- Fazl Elahi, S. (1995). Evaluating and analyzing the content of the third year English language textbook based on content analysis models and examining the views of teachers. *Master Thesis. Islamic Azad University of Khorasgan Branch of Isfahan* [In Persian]
- Foorman, B. R., & Connor, C. M. (2011). Primary grade reading. In M. L. Kamil, D. P. Pearson, E. B. Moje, & P. P. Afflerbach (eds.), *Handbook of reading research IV*. New York, NY: Routledge
- Graves, K., & Xu, S. (2000). *Designing language courses: A guide for teachers* (No. 428 G7.). Boston, MA: Heinle & Heinle.
- Karimi, Sedigheh, and Ahmad Reza Nasr (2012). *Methods of analyzing interview data*. Research Quarterly, Fourth Year, First Issue
- Khazaei, M., Heidari, A., & Samsami, S. (2018). Study and analysis of elementary school reading books based on the principles of illustration (case study of first grade reading book), the first national conference on the application of modern research in the humanities, Ghaemshahr ,, <https://civilica.com/doc/674760>
- Knudsen, S. V., Graf, S., Hansen, J.J., Hansen, T.I., Haugen, L.I., Honvedt, M. [...] & Wikman, T. (2011). Internasjonalt forskning på læremidler—en Kunnskapsstatus [International research on learning materials—a review]. Vestfold, Denmark: Høgskolen i Vestfold.
- Knoop-van campen, C. A., Segers, E., & Verhoven, L. (2018). How phonological awareness mediates the relation between working memory and word reading efficiency in children with dyslexia
- Mohseni, Z., & Shirazi, T. S. (2015). Designing a phonology awareness training program and examining its effect on improving phonology awareness skills in children with Down syndrome. *Ilam Journal of Medical Sciences*. Volume 23. Number 2 [In Persian]
- McShane, J., & Dakral, J. *Diagnosis and treatment of children's learning disabilities*. (Translated by Parviz Sharifi Daramadi, Parivash Narimani and Kambiz Kamkari). *Isfahan: Khoshnavaz Publications*, 2001 [In Persian]
- Nourian, M. (2007). Content analysis of first grade Persian books in Iran. *Iranian Psychology Quarterly*. Third year: No. 12 [In Persian]
- Nazari Tarhan, L., & Saberi, K. (2017). Semiotic study of first grade Persian book images based on social semiotic approach. *Quarterly Journal of Language Studies*. Razi University of Kermanshah. Year 5. No. 19 [In Persian]
- Pfost, M., Blatter, K., Artelt, C., Stanat, P., & Schneider, W. (2019). Effects of training phonological awareness on children's reading skills. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 65, 101067.
- PIRLS. (2016). *International result in reading*. TIMS & PIRLS, international study center, Boston College lynch school of education
- Shabani, E. A., & Memari, R. (2013). Content analysis of university history textbooks with emphasis on Fry readability technique. *Research and writing of academic books*, No. 28, pp. 77-96
- Soleimani, Z., Mohsen, S. M., Mehri, A., & Jahani, Y. (2007). Investigating the relationship between phonological awareness and automatic naming speed with reading scores of first grade elementary students in Tehran. www.sid.ir [In Persian]
- Soleimani, Z., & Dastjerdi Kazemi, M. (2004). Validation and validity of phonological awareness test. *Journal of Psychology*: No. 33 [In Persian]
- Soleimanzadeh, L., & Nowruzi Davood Khani, T. (2015). Investigation and analysis of shapes and visual symbols of the first grade Persian textbook. *Journal of Critical Literature Studies of Golestan University*. Second year. Issue 5 [In Persian]
- Trehearne, M., Healy, L. H., Cantalini, M., & Moore, J. L. (2003). *Comprehensive literacy resource for kindergarten teachers*. Vernon Hills, IL: ETA/Cuisenaire.

Xue, Y., & Meisels, S. J. (2004). Early literacy instruction and learning in kindergarten: evidence from the early childhood longitudinal study - kindergarten class of 1998-1999. *American Educational Research Journal*, 41(1), 191-229. <https://doi.org/10.3102/00028312041001191>

Yarmohammadian, H. (2006). *Principles of curriculum planning: the nature of curriculum planning - philosophical, psychological and sociological foundations of the program*. Tehran, Yadavareh Ketab Publications [In Persian]

Zandi, B. (2016). *Persian language teaching methods*. Samt Publications [In Persian]